

Häiden maantiede

Avioliitto liikkuvuuden mittarina

Tässä luvussa keskitytään 1600- ja 1700-lukujen hauholaisten avioliittokenttiin; kehitystä seurataan 1800-luvun alkuvuosiin. Avioliittokentällä tarkoitetaan aluetta, jolta jonkin yhteisön, kuten kylän, asukkaat hankkivat puolisonsa.¹⁹⁹ Käytännössä avioliittokenttiä on useampia ja päällekkäisiä sen mukaan, miten läheltä tai kaukaa puoliso valikoitui tai puolisosksi valikoiduttiin. Lähin ja suppein mahdollinen avioliittokenttä on sama talo tai tila, jossa avioon menijät ovat asuneet; laajempia ja kaukaisempia avioliittokenttiä ovat maaseutuyhteisöistä puhuttaessa esimerkiksi sama kylä, sama pitäjä, naapuripitäjät ja niitä kaukaisemmat yhteisöt. Aikaisemmat avioliittokenttiä koskevat tutkimukset ovat osoittaneet, että varhaismoderneissa agraareissa yhteisöissä puoliset valittiin usein läheltä, hyvin usein samasta kylästä ja jopa saman tilan asukkaiden joukosta. Tulokset osoittavat alueen, jolta puoliso hankittiin tai saatiin, laajentuneen aikojen kuluessa, mikä kertoo niin liikkumisedellytysten kohentumisesta kuin tosiasiallisesta väestön liikkuvuuden kasvusta.²⁰⁰

Koska avioliittokenttiä oli ja on yhä yhteisöllisyyden eri tasoilla, tässä tarkastelussa Hauhon asukkaiden avioliittokentät jaetaan agraarin ajan maalaisyhteisön rakenteita heijastelevaan viiteen kategoriaan, jotka ovat sama talo tai tila, sama kylä, eri kylä samassa pitäjässä, naapuripitäjät sekä kaukaisempi ulkomaailma. Kuten Jasse Tiilikalan ja Tiina Miettisen kirjoittamissa osuuksissa todetaan, käytännössä kylän ja talon, tilan, kartanon ja jopa torpan välinen raja saattoi olla epäselvä, koska asutuksen muodot ja

199 Käsitteen lanseerasi suomenkieliseen tutkimukseen todennäköisesti Juhani U. E Lehtonen kansatieteen pro gradu -tutkielmassaan *Suomenlahden suomalaisten saarikylien avioliittokenttiä* (Helsingin yliopisto 1966), joka julkaistiin *Suomi*-aikakauskirjassa vuonna 1968 (n:o 113:3).

200 Esim. Pirttiniemi 1991; Pöllä 1993; Pöllä 1997; Lähde 2007, etenkin 281–285; Piilahti 2007, 210–236; Stenqvist Millde 2007, luku 9; Lamberg, Mäkinen ja Uotila 2008, 101–105; Lamberg, Mäkinen ja Uotila 2011, 305–307.

paikat muuttuivat Hauhon pitäjän todellisuudessa: yksittäistila saattoi kasvaa kyläksi, kartano olla kuin kylä ja kylä sulautua kartanoon. Kirjalliset lähteet eivät aina valota näitä kehityskulkuja, ainakaan kovin selvästi.

Avioliittokenttien tutkimus on tärkeää juuri siksi, että ne eivät kerro vain parinmuodostuskäytännöistä vaan ennen kaikkea väestön liikkuvuudesta, yhteydenpidosta ja vuorovaikutuksesta – sekä myös sen vähäisyydestä tai puutteesta, jos eri yhteisöjen jäsenten välillä ei solmittu avioliittoja. Avioliittojen taustalla häämöttävä liikkuvuus ja vuorovaikutus koskivat muitakin kuin avioelämän aloittavia pariskuntia, sillä varhaismoderneja avioliittoja ei useinkaan solmittu tunnepohjaisen kiintymyksen pohjalta. Varsinkin maata omistavissa yhteiskuntaryhmissä kuten talollisperheissä avioliitoista päättivät tai sen ainakin hyväksyivät perheenpää, tavallisesti isät tai muut miespuoliset holhoojat, ja avioliitto oli ensi sijassa väylä, jonka kautta omaisuutta ja muita resursseja hankittiin ja siirrettiin, myös seuraavaa, vielä syntymätöntä sukupolvea ajatellen.²⁰¹

Vaikka avioliitto saattoi toimia esimerkiksi entisen isäntänsä lesken kanssa avioituvalle rengille sosiaalisen nousun välineenä, avioliitot solmittiin esimoderneissa yhteisöissä pääsääntöisesti suurin piirtein samoihin yhteiskuntaryhmiin kuuluvien ihmisten välillä. Niissäkin ryhmissä, joissa varallisuutta oli vähemmän jos lainkaan, avioliittoa voitiin yrittää käyttää keinona kohentaa omaa taloudellista ja yhteiskunnallista asemaa – jollei muuten, niin hankkimalla puoliso ja sen myötä lisätyövoimaa omaan käyttöön.²⁰² Solmittujen avioliittojen taustalta piirtyvä maantieteellinen liikkuvuus tai sen puute heijastelee mm. sitä, miten lähekkäin seudulla asuttiin, miten lähellä tai kaukana käytiin töissä, keitä kohdattiin kirkkomatkoilla, käräjillä ja markkinoilla, keiden kanssa käytiin kauppaa, tehtiin yhteistyötä tai oltiin riidoissa.

Avioliittokenttien avulla on luonnollisesti mahdollista tavoittaa vain osa menneisyyden väestöjen liikkeistä. Ihmiset liikkuivat paljon muutenkin kuin vain seurustellakseen, kosiakseen ja muuttaakseen yhteen – he tekivät myös esimerkiksi käräjä- tai markkinamatkoja, vaihtoivat palveluspaikkaa ja joskus myös paikkakuntaa. Rippi- ja varsinaiset muuttokirjat, joiden avulla pitäjän sisäistä ja pitäjän rajat ylittävää muuttoliikettä voisi tutkia, mahdollistaisivat tilastollisen tarkastelun kuitenkin vasta 1700-luvun lopulta alkaen. Vaikka avioliitot eivät sinänsä kerro matkoista ja muutoista, epäsuorasti ne valottavat kuitenkin yhteisöjen välistä vuorovaikutusta.

Päälähteinä tässä luvussa käytetään Hauhon seurakunnan kuulutettujen ja avioliittoon vihittyjen luetteloita, jotka ovat säilyneet katkelmallisesti vuodesta 1692 alkaen. Luettelot sisältävät nimensä mukaisesti tietoja Hauhon pitäjässä avioliiton solmineista pariskunnista. Useimmissa tapauk-

201 Pylkkänen 1990; Sjöberg 2001; Pylkkänen 2005.

202 Gaunt 1983, 176–177, 181–182.

sisä luetteloihin merkittiin nimen osalla myös tieto vihittävän henkilön kotipaikasta ainakin kylän, talon, torpan tai kartanon tarkkuudella. Siten kuulutettujen ja vihittyjen luettelot soveltuvat hyvin avioliittojen kartallistamiseen. Hauhon seurakunnan kuulutettujen ja vihittyjen luetteloilla tavoitetaan tietysti vain ennen muuta ne, jotka astuivat avioon Hauholla – toisilla paikkakunnilla avioituneet hauholaiset on merkitty muiden seurakuntien vastaaviin luetteloihin. On mahdollista, että luetteloissa ei ole kaikkia edes pitäjän alueella avioituneita, sillä pappien on todettu pitäneen kirkonkirjoja vaihtelevalla tarkkuudella. Toisaalta vihkimiset todennäköisesti kirjattiin tarkemmin kuin kuolleina syntyneet tai pian syntymänsä jälkeen kuolleet lapset kirjattiin syntyneiden ja kastettujen luetteloihin tai kuolleiden ja haudattujen luetteloihin. Juuri näissä luettelosarjoissa on todettu eniten puutteita vastasyntyneiden ja kuolleiden pikkulasten osalta. Aikuisväestön osalta puutteita on todettu mm. rippikirjamerkintöjen tarkkuudessa – papit eivät välttämättä merkinneet toisuskoisia ja eivät ilmeisesti aina varsinkaan alempien yhteiskuntaryhmiin kuuluvia usein muuttavia yksilöitä.²⁰³

Luettelot on käyty lävitse Suomen Sukututkimusseuran HisKi- eli Historiakirjat-tietokannan avulla.²⁰⁴ Tietokannan tiedot kattavat suurimman osan Suomen seurakuntien 120 vuotta vanhemmista kirkonkirjoista. Rippikirjojen sisältöjä ei ole tietokantaan viety, vaan se keskittyy nimensä mukaisesti pappien pitämiin seurakuntien historiakirjoihin eli syntyneiden ja kastettujen luetteloihin, kuulutettujen ja vihittyjen luetteloihin, kuolleiden ja haudattujen luetteloihin samoin kuin muuttaneiden luetteloihin. Tietojen tallentaminen on yhä kesken, joten seurakuntien välillä esiintyy suurta vaihtelua tietojen kattavuuden suhteen. Hauhon seurakunnan varhaisemat historiakirjat ovat kuitenkin jo mukana tietokannassa.

Koska tietokanta perustuu Suomen Sukututkimusseuran historiakirjoista aikoinaan tekemiin puhtaaksikirjoitettuihin kopioihin, tietokannassa on virheitä, kun puhtaaksikirjoittajat tulkitsivat esimerkiksi henkilö- ja paikannimiä väärin ja tallentajat ovat siirtäneet virheet edelleen tietokantaan. Tallennustyössä on myös voinut tapahtua uusia virheitä. Epävarmat tapaukset on myös mahdollista tarkistaa alkuperäislähteistä: Hauhon vanhimmat kirkonkirjat ovat käytettävissä mikrofilmattuina kopioina ja niitä voi käyttää myös Arkistolaitoksen digitaaliarkistossa samoin kuin Suomen Sukuhistoriallisen Yhdistyksen skannaamina digitaalisina kopioina yhdistyksen tietokannassa, jossa on julkaistu myös Hauhon seurakunnan arkis-

203 Kirkonkirjojen ja muiden väestöhistoriallisten aineistojen käyttöön liittyvästä lähdekritiikistä ks. Happonen 2004; Tala 2008; Happonen 2009; Miettinen 2012.

204 Osoitteessa <http://hiski.genealogia.fi>.

ton varhaisimmat osat.²⁰⁵ Virheitä lienee jossain määrin myös alkuperäislähteissä, kun papit kirjasivat nimiä tai päivämääriä väärin tai ne jätettiin tai unohtuivat kirjausten ulkopuolelle syystä tai toisesta. Virheet vaikeuttavat jossain määrin henkilö- ja sukuhistoriallista tutkimusta, mutta kun kohteena ovat suuret ihmisryhmät, yksittäiset virheet eivät vääristä tuloksia. Väestöhistoriallinen analyysi ei myöskään ole yhtä riippuvainen nimien oikein kirjoittamisesta, koska tilojen ja kylien nimet ovat kuitenkin useimmiten tulkittavissa ja identifioitavissa, vaikka henkilönimien kirjaamisessakin olisi tapahtunut virheitä.

Avoliittokenttien alakategorioita ajatellen vihittyjen luettelot tuottavat aika ajoin ongelmia kirjaamiskäytäntöjen vaihtelun vuoksi. Tavallisesti vihittävien nimien ja vihkimispäivämäärän lisäksi luetteloihin merkittiin tieto kummankin kotipaikasta kylän ja talon (tai torpan tai rusthollin tai kartanon) tarkkuudella, mutta toisinaan jompikumpi tai kumpikin tieto puuttuu tai sitten pappi on saattanut merkitä vain talon nimen ja sille paikalle, joka kuuluisi kylälle. Tällainen voi heijastella paitsi kirjanpidon virheitä myös muutoksia paikallisessa kylämaisemassa, kun esimerkiksi Okerlan kylään laskettu Pätiälän rustholli alkoi kasvaa väkiluvultaan, kuten edellä on kerrottu. Tässä luvussa perustarkasteluyksikkö on kylä, mutta koska tarkastelu keskittyy Kirkonkylään ja sen lähitiinoseen, Kirkonkylän ja sen lähikylien osalta isommat faktisesti ja fyysisesti muusta kyläasutuksesta irrallaan olleet kartanot ja rusthollit on pyritty käsittelemään omina kyliin rinnastettavina yksikköinä.

Tarkasteluun on valittu kaksi kahdenkymmenen kahden vuoden pituista vertailuajanjaksoa, joista ensimmäinen kattaa kuulutettujen ja vihittyjen luetteloiden alkuvuodet vuodesta 1692, jota varhaisimmat luettelot eivät ole säilyneet²⁰⁶, vuoteen 1713, jolloin iso viha alkoi ja venäläisjoukot alkoivat ryöstää ja hävittää myös Hauhoa.²⁰⁷ Tarkoituksena on siis nostaa esiin rakenteet, jotka olivat tyypillisiä hauholaiselle ja siis hämäläiselle, sisäsuomalaiselle paikallisyhteisöllisyydelle suurin piirtein normaaleina ja rauhallisina

205 Osoitteissa <http://digi.narc.fi/digi/> ja <http://www.sukuhistoria.fi/sshy/index.htm>.

206 HisKin avulla on mahdollista etsiä tietoja niistä hauholaisista, jotka avioituivat muualla kuin Hauhon kirkossa ja joiden avioliitot siis kirjattiin muiden seurakuntien luetteloihin. Teoriassa olisi mahdollista etsiä tietoa myös vuotta 1692 varhaisemmista Hauhon asukkaiden avoliitoista, ainakin muualle muuttaneista ja kotipitäjän ulkopuolella avioituneiden osalta. 1700-lukua edeltävältä ajalta kirkonkirjat ovat kuitenkin säilyneet huonosti, ja HisKin avulla voidaan tavoittaa vain yksi ainoa vuotta 1692 edeltävä hauholaisten ja ulkopaikkakuntalaisten välillä solmittu avioliitto, kun Sääksmäellä vihittiin 9. maaliskuuta 1690 avioliittoon Hauhon Ilmoilan kylästä kotoisin ollut Niilo Laurinpoika ja Sääksmäen Huittulan kylästä kotoisin ollut piika Sofia Heikintytär.

207 Miettinen ja Mäkelä-Alitalo 2009, 357–363.

aikoina. On kuitenkin muistettava, että ”normaaliin” kuuluu myös kriisejä, ja tälläkin ajanjaksolla hauholaisen elämään osui sellaisia: suuret kato- ja kuolovuodet 1695–1697, jotka koettelivat Hämettäkin, ja lopulta isoon vihaan johtanut suuri Pohjan sota, jota sodittiin vuodesta 1700 alkaen.²⁰⁸

Vastaavasti toinen vertailuajanjakso on kerätty sata vuotta myöhemmistä luetteloista eli se kohdistuu vuosiin 1792–1813. Tällekin ajanjaksolle osui kriisi, Suomen sota 1808–1809 ja sitä seurannut Suomen luovuttaminen osaksi Venäjän keisarikuntaa. Väliin jäävällä ajanjaksolla, 1760-luvulta alkaen, Hauhon kylissä suoritettiin isojakotoimituksia. Peltojen ja niittyjen lohkomiset aikaisempaa isommiksi kokonaisuuksiksi johti monin paikoin aikaisempaa hajaantuneempaan asutukseen. Tosin jo ennen isoajakoa yksittäisiä tiloja, rustholleja ja kartanoita oli perustettu varsinaisten kylien ulkopuolelle.²⁰⁹

Kaikki hauholaiset eivät tietenkään avioituneet kotipitäjänsä kirkossa. Varsinkin ne, jotka olivat syystä tai toisesta muuttaneet toiselle paikkakunnalle, solmivat avioliiton uudella kotipaikkakunnallaan. Esimoderneissa avioitumiskäytännöissä pariskunta vihittiin yleensä morsiamen kotiseurakunnan kirkossa.²¹⁰ Hauhon hallintopitäjän ja kirkkopitäjän rajat eivät olleet tarkasteltavalla ajalla täysin samat, ja Hauhon pohjoisimmista kylistä käytiin toisinaan varsinkin Luopioisten vuonna 1692 muodostetun kappeliseurakunnankirkossa. Luopioinen irtautui Hauhosta hallinnollisesti vasta 1700-luvun lopulla. Sitä ennen Luopioisten kappeliseurakunnan alue oli osa Hauhon nk. Vesikansaa, joka toi vainajansakin Hauhon kirkonkylään, vaikka matka oli pitkä ja hankala. Luopioinen oli siis niin maallista kuin hengellistä hallintoa ajatellen pitkään sekä Hauhon paikallisyhteisön osa että sen ulkopuolella.²¹¹ Tässä analyysissä Luopioisten kuten muidenkin Hauhon naapuriseurakuntien asukkaita on käsitelty muiden seurakuntien jäseninä eivätkä he ole mukana Hauhon kylien avioliittokenttien tarkasteluissa muutoin kuin hauholaisen sulhasina tai morsiamina tai Hauhon kirkossa avioituneina muiden seurakuntien jäseninä. Sama koskee Tuulosta, joka oli oma hallintopitäjänsä mutta kuului Luopioisten tavoin kappeliseurakuntaan Hauhon seurakuntaan vuoteen 1852 asti. Tuuloksessa oli kuitenkin ilmeisesti jo keskiajalta oma kirkkonsa, jossa suurin osa kappeliseurakunnan jäsenistä vihittiin avioliittoon.²¹²

HisKin avulla tarkasteluun on voitu ottaa mukaan myös niitä, jotka avioituivat Hauhon ulkopuolella mutta hauholaisen partnerin kanssa: yhteensä yhdeksän avioparia ajalta 1692–1713 ja 103 pariskuntaa ajalta 1792–1813.

208 Miettinen ja Mäkelä-Alitalo 2009, 103–106.

209 Miettinen ja Mäkelä-Alitalo 2009, 489–507.

210 Esim. Heikinmäki 1981; Sarmela (toim.) 1981.

211 Suvanto 1985, 824; Miettinen ja Mäkelä-Alitalo 2009, 27, 634.

212 Tuuloksen seurakunnasta ja kirkosta ks. Hiekkänen 2007, 344; Miettinen ja Mäkelä-Alitalo 2009, 28, 34.

Myöhemmältä tarkastelujaksolta tunnetaan siis useampia pitäjän tai ainakin seurakunnan ulkopuolella avioituneita hauholaisia, mutta kasvu heijastelee osin väkiluvun kasvua, osin lähdetilannetta: HisKi ei vielä kata kaikkien seurakuntien säilyneitä aineistoja, joten todelliset määrät lienevät olleet suurempiakin. Näyttää myös olevan niin, että mitä myöhäisemmästä ajanjaksosta on kyse, sitä varmemmin kirkonkirjat ovat tavallisesti säilyneet. Kummaltakin mainitulta ajanjaksolta voidaan tavoittaa hauholaiset sulhaset morsiamia paremmin: ensin mainitun ajanjakson osalta tunnetaan vain kaksi morsianta ja jälkimmäisen osalta ainoastaan neljä.

Sukupuolittuneet avioliittokentät

Vaikka onkin todennäköistä, että ulkoseurakuntalaisia avioliittoja solmittiin jossain määrin enemmän kuin lähteiden avulla on mahdollista tavoittaa, naiset näyttävät olleen selvästi aliedustettuja niiden hauholaisen joukossa, jotka avioituivat muualla kuin Hauhon kirkossa. Kirkonkirjatiedot näyttävät siis heijastelevan maailmaa, jossa naiset eivät liikkuneet keskimäärin yhtä paljon tai ainakaan yhtä kauaksi kuin miehet. Kuitenkin se, että moni hauholaisnainen avioitui pitäjän ulkopuolisen miehen kanssa, kuten jäljempänä selvitetään, ei kaikissa tapauksissa kerro koko totuutta naisten liikkuvuudesta: osa naisista avioitui pitäjän ulkopuolelta saapuneen miehen, esimerkiksi sotilaan tai pitäjänkäsityöläisen kanssa. Kirkonkirjat myöskin vääristävät naisten liikkumisesta kertovia tietoja, sillä hauholaisia piikoja muutti muihin pitäjiin ja monet heistä tulivat uusilla paikkakunnilla vihille mennessään kirjatuksi sen pitäjän asukkaina, jonne olivat lähteneet piikomaan. Vastavuoroisesti Hauholle muutti toisista pitäjistä piikoja, jotka merkittiin vihittyjen luetteloihin hauholaisiksi, vaikka he olivatkin muualta kotoisin ja syntyisin. Varsinkin tilattomien perheiden tyttärien kohdalla voi miettiä, kuuluivatko he varsinaisesti mihinkään pitäjään.²¹³

Kirkonkirjojen tiedoista koottu tarkasteltava ryhmä koostuu kaikkiaan 351 hauholaisesta miehestä ja 371 hauholaisesta naisesta, jotka astuivat avioon vuosina 1692–1713, sekä yhteensä 693 hauholaisesta miehestä ja 754 hauholaisesta naisesta, jotka astuivat avioon sata vuotta myöhemmin ajanjaksolla 1792–1813. Avioituneiden määrät siis käytännössä kaksinkertaisuivat yhdessä vuosisadassa, mikä kuvastaa väkiluvun kasvua. Hauholla asui henkikirjojen mukaan 734 ihmistä vuonna 1694, ja väkiluku kasvoi kato-, nälkä- ja sotavuosista huolimatta osin lisääntyneen syntyvyyden, osin sotilasväestön sijoittamisen ansiosta ollen henkikirjojen mukaan 4 416 vuonna 1800.²¹⁴

213 Vrt. Miettinen 2012.

214 Miettinen ja Mäkelä-Alitalo 2009, 100, 372, 385, 390.

Koska kylät olivat väestömäärältään erikokoisia, myös niiden asukkaiden solmimien avioliittojen määrät vaihtelivat. Väestön liikkuvuuden ja yhteisöjen välisen vuorovaikutuksen tavoittamisen kannalta merkittävintä on kuitenkin se, miten suuri osuus kylän asukkaiden avioliitoista solmittiin kylän ulkopuolella asuvan tai sieltä muuttaneen kanssa – siis miten endogaamisia tai eksogaamisia puolisonvalinnat olivat. Ensin mainitulla termillä kuvataan yhteisöä, jossa puoliso haetaan useimmin omasta yhteisöstä, ja jälkimmäisellä yhteisöä, jossa puoliso haetaan tavallisimmin muualta. Endogamialla ja eksogamialla on ja oli eri tasoja samoin kuin avioliittokentillä ja siten myös alueelliset ja maantieteelliset ulottuvuutensa. Tavallisimmin erotetaan – maaseutuyhteisöjen ollessa kyseessä – ainakin seuraavat tasot: sama kylä tai tila, toinen kylä tai tila samassa pitäjässä tai seurakunnassa sekä pitäjän ulkopuolinen maailma. Avioliittokenttien koossa ja avioliittojen endogaamisissa tai eksogaamisissa rakenteissa voidaan myös erottaa sukupuolisdonnaisia piirteitä: esimerkiksi jonkin tietyn kylän naiset saattoivat avioitua saman kylän miehiä useammin kylän ulkopuolisten partnereiden kanssa tai päinvastoin.

Kyliä välillä oli luonnollisesti myös eroa siinä, miten laajoja tai suppeita niiden asukkaiden avioliittokentät olivat maantieteellisesti. Joskus endogamia tarkoitti sitä, että puoliso saatiin naapurikylästä, mutta joskus puoliso oli kotoisin kauempana, useammankin kylän takaa tai ehkä aivan toiselta seudulta.

Koko pitäjän tasolla tarkasteltuna suurin osa Hauhon asukkaiden avioliitoista solmittiin kumpanakin ajanjaksona samassa kylässä tai suuremmalla tilalla asuvien kesken, mikä vahvistaa aikaisemman tutkimuksen muihin paikkakuntiin kohdistuneiden vastaavien analyysien antamaa kokonaiskuvaa. Endogaamisuudessa ei ollut suurta eroa avioituneiden miesten ja naisten välillä: kuten Taulukko 1 osoittaa, vuosina 1692–1713 keskimäärin 43,4 prosenttia hauholaisulhasista avioitui samassa kylässä asuneen naisen kanssa ja 46,0 prosenttia hauholaismorsiamista avioitui samassa kylässä asuneen miehen kanssa varhaisemmalla tarkastelujaksolla. Hauholaisnaiset solmivat siis hivenero miehiä enemmän avioliittoja, joissa puoliso tuli oman kylän ulkopuolelta. Sata vuotta myöhemmin endogamia oli vähentynyt ja eksogamia vastaavasti lisääntynyt kummankin sukupuolen kohdalla noin kymmenen prosenttiyksikköä, mutta edelleenkin keskimäärin joka kolmas hauholaisavioliitto solmittiin samassa kylässä asuvien kesken. Hauholaisnaisten keskimäärin hivenero eksogaamisempia avioliittoja selitti todennäköisesti joidenkin paikallisten talonpoikaissukujen mieslinjan sammuminen, mikä avasi tilaisuuksia kotivävyiksi kylän ulkopuolelta hankkiutuville tai hankituille miehille. Mutta syitä oli muitakin: kaikki naiset eivät tietenkään omistaneet eivätkä perineet maata, vaan joutuivat elättämään itsensä omalla työnteollaan, ennen muuta piikoina.

Vuosien 1792–1813 vihittyjen luettelot mainitsevat kaikkiaan 86 piikaa, joskaan ei ole varmaa, miten johdonmukaisesti papit yhteiskunnallista asemaa merkityksensä tekivät eron yhtäältä piian ja toisaalta talollisen, lampuodin tai torpparin tyttären välille. Samalta ajalta peräisin olevissa luetteloissa puolestaan 140 miehellä on nimekkeenään renki. Vuosien 1692–1713 luetteloissa esiintyvät ammatteja ja asemaa kuvastavat nimekkeet liittyvät lähes yksinomaan sotilasväestöön, joten ajallista vertailua ei tältä osin ole mahdollista tehdä. Piikominen samoin renkinä työskenteleminen vei tietysti miehiä ja naisia asumaan kotikylän ulkopuolelle, mikä edesauttoi kylärajat ylittävien avioliittojen muodostumista.

Hauholaisaviolittoja kohdannut eksogaamisuuden vahvistuminen heijasteli kyläyhteisön ja ulkomaailman välisen liikkuvuuden ja vuorovaikutuksen kasvua ja vastaa hyvin sitä, mitä tiedetään muista suomalaisista varhaismodernin ajan maalaisyhteisöistä: ajan myötä aviokumppanit löytyivät yhä suuremmalta alueelta.²¹⁵ Ainakin hauholaismorsiamien eksogamia oli suurempaakin kuin Taulukko 1 antaa ymmärtää, sillä vuosina 1692–1713 vähintään 29 naista avioitui sotilaan tai upseerin kanssa; sata vuotta myöhemmin sotilaita ja upseereita oli luetteloissa yhteensä peräti 117. Upseerien kuten luutnanttien ja kapteenien kanssa avioituneet olivat tietysti säätyläisiä tai vähintään sotilasperheiden tyttäriä. Vaikka suurin osa sotilasväestöstä olikin kirjattu Hauholle ruotutorppiinsa ja virkataloihinsa ja useimmat esiintyvät taulukossakin ikään kuin kantahauholaisina, monen alkuperä oli itse asiassa Hauhon ja jopa Suomen ulkopuolella. Tarkasteluajanjaksojen välisenä aikana sotilasväestön määrä Hauholla kasvoi. Kuten aiemmin on tuotu esiin, Suuri Pohjan sota ja ison vihan päättyminen johtivat siihen, että Hauholle määrättiin sotilaita, joiden syntymäpaikka sijaitsi Savon pohjoisosissa tai vieläkin kauempana, kuten Inkerinmaalla, Ruotsin maakunnissa tai Turkin suunnalla. Heistä osa avioitui Hauholla ja sai lapsia.²¹⁶

Sotilasväestön kanssa solmitut avioliitot osoittavat silti, ettei lisääntynyt, pitäjän rajatkin ylittänyt eksogaamisuus välttämättä tarkoittanut suurempaa liikkuvuutta, ainakaan molempien sukupuolten kohdalla. Muualla Suomessa tai Pohjanlahden länsipuolellakin syntyneet sotilaat tapasivat tulevat puolisonsa ilmeisesti vasta Hauholla asuessaan. Eksogamia ja endogamia saattoivat siten kietoutua yhteen. Samoin on huomattava, että vaikka aviokumppani löytyi 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa aikaisempaa useammin muualta kuin omasta kotikylästä, suurin osa hauholaisista avioitui samassa pitäjässä asuvan kanssa. Vuosina 1692–1713 avioon menneistä miehistä keskimäärin vain 6,3 prosenttia ja naisista keskimäärin vain 8,6 prosenttia avioitui ulkopaikkakuntalaisen kanssa. Endogaamisten raken-

215 Ks. viite 213 yllä.

216 Ks. myös Vuorimies 2015, 199.

teiden pysyvyydestä huolimatta hauholaisten avioliittokentät laajenivat 1700-luvulla nopeasti, ja 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa hauholaissulhasista 16,2 ja -morsiamista peräti 23,2 prosenttia sai puolison, joka asui toisella paikkakunnalla tai ainakin tuli sieltä.

Taulukkoihin 2–5 samoin kuin Karttoihin 4–5 on merkitty ne Hauhon kylät, joita voi pitää muita endo- tai eksogaamisempina. Kehitys näyttäytyi eritahtisena Hauhon eri kylissä ja niihin rinnastettavissa suuremmissa tilayksiköissä, samoin eri sukupuolten kokemana. Koska avioituneiden miesten ja naisten määrät eivät olleet aivan samat, joissakin kylissä morsiamien solmimat avioliitot näyttäytyvät endogaamisempina tai eksogaamisempina kuin saman kylän sulhasten solmimat avioliitot, vaikka suureksi osaksi kyse onkin samoista avioliitoista. Siksi mainittujen taulukoiden ja karttojen pohjana toimivassa Taulukossa 1 endogaamisuutta tai eksogaamisuutta ilmaisevat prosenttiluvut poikkeavat usein toisistaan, vaikka saman kylän tai tilan sisällä solmittujen avioliittojen absoluuttinen määrä oli tietysti sama niin miesten kuin naisten kohdalla.

Samassakin kylässä saattoi esiintyä sekä endo- että eksogaamisia rakenteita sekä ajallista vaihtelua, kuten Ajourannassa, missä suurin osa sekä sulhasista että morsiamista sai puolison saman kylän asukkaasta vuosina 1692–1713 mutta missä samalla kolmasosa sulhasista avioitui ulkopaikkakuntalaisen kanssa, mikä oli selvästi enemmän kuin Hauhon kylissä keskimäärin. Sata vuotta myöhemmin Ajourannassa eksogamia koski morsiamia, joista kolmasosa sai ulkopaikkakuntalaisen puolison. Ajouranta oli kuitenkin tarkasteluajanjaksoilla pieni, kylästä sukutilaksi ja rustholliksi muuttunut yhteisö, jossa asui sotilaiden ja heidän perheidensä ohella itsellisväestöä ja torppareita. Kaiken kaikkiaan sen asukkaiden solmimien avioliittojen määrä jäi tarkasteluajanjaksoilla vähäiseksi (ks. Taulukko 1). Kuten edellä on Jasse Tiilikalan ja Tiina Miettisen kirjoittamissa osuuksissa kerrottu, Ajouranta on myös yksi niistä hauholaiskylästä, jotka hitaasti autioituivat.

Ylipäänsä muissakin tapauksissa, joissa jommankumman sukupuoliryhmän näkökulmasta tarkasteltu endo- tai eksogamia ylsi kylän tai pitäjän tasolla korkeaksi, jopa 100 prosenttiin, kyse oli pienistä yhteisöistä, joissa solmittiin vain yksi tai korkeintaan muutama avioliitto tarkasteluajaksojen kuluessa. Kyliä tai tilayksiköitä, joissa miehet tai naiset solmivat jommallakummalla tarkasteluajanjaksolla kymmenen avioliittoa tai enemmänkin (Hyömäen tapauksessa jopa useita kymmeniä eli vuosittainkin useita), olivat Alvettula (myöhemmällä ajanjaksolla), Apoo, Eteläinen, Hahkiälä, Hyömäki, Ilmoila, Juntula (myöhemmällä ajanjaksolla), Kalaila (myöhemmällä ajanjaksolla), Kokkila (myöhemmällä ajanjaksolla), Kyttälä eli Skyttälä, Lehdesmäki (myöhemmällä ajanjaksolla), Matkantaka (myöhemmällä

ajanjaksolla), Miehoila, Mustila (myöhemmällä ajanjaksolla), Okerla, Pap-pila (aikaisemmalla ajanjaksolla), Porras, Rukkoila, Sappee (myöhemmällä ajanjaksolla), Sotjala, Torvoila, Tulittula eli Tuittula sekä Vitsiälä (vrt. Taulukko 1). Nimenomaan näiden suurempien yhteisöjen osalta voidaan tehdä tilastollisesti luetettavampia päätelmiä yhteisöjen avoimuudesta ja sen taustalla piilleestä liikkuvuudesta.

Taulukko 1 (seuraavalla aukeamalla). Hauholaiskylien asukkaiden avioliit-tokentät vuosina 1692–1713 ja 1792–1813.

Selvennykset:

A = Avioon menneiden hauholaismiesten määrä Hauhon eri kylissä tai tila-yhteisöissä (n).

B = Saman kylän (tai tilan) asukkaiden kesken solmittujen avioliittojen määrä (n).

C = Saman kylän (tai tilan) asukkaiden kesken solmittujen avioliittojen osuus kaikista avioliitoista, joita kyseisessä kylässä asuvat miehet solmivat (%).

D = Pitäjän ulkopuolelta tai toisesta seurakunnasta hauholaismiesten kanssa avioon menneiden naisten määrä (n).

E = Pitäjän ulkopuolelta tai toisesta seurakunnasta avioon menneiden nais-ten osuus kaikista kyseisessä kylässä asuvien miesten kanssa avioituneista naisista (%).

F = Avioon menneiden hauholaisnaisten määrä Hauhon eri kylissä tai tila-yhteisöissä (n).

G = Saman kylän (tai tilan) asukkaiden kesken solmittujen avioliittojen määrä (n).

H = Saman kylän (tai tilan) asukkaiden kesken solmittujen avioliittojen osuus kaikista avioliitoista, joita kyseisessä kylässä asuvat naiset solmivat (%).

I = Pitäjän ulkopuolelta tai toisesta seurakunnasta hauholaisnaisten kans-sa avioon menneiden miesten määrä (n).

J = Pitäjän ulkopuolelta tai toisesta seurakunnasta hauholaisnaisten kans-sa avioon menneiden miesten osuus kaikista kyseisessä kylässä asuvien naisten kanssa avioituneista (%).

Lähteet: Hauhon seurakunnan kuulutettujen ja vihittyjen luettelot HisKi-tietokannassa. Tietoja on täydennetty HisKi-tietokannan sisältämien mui-den seurakuntien kuulutettujen ja vihittyjen luetteloiden avulla ja tarkas-tettu Suomen Sukututkimusyhdistyksen skannaamista ja internetissä julkaisemista alkuperäisten luetteloiden mikrofilmikopioista.

Taulukko 1: Hauholaiskylien asukkaiden avioliittokentät vuosina 1692–1713 ja 1792–1813

	1692–1713										1792–1813									
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
Kotikylä tai iso tilayksikkö																				
Aikkola	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	2	28,6	1	14,3	6	2	33,3	1	16,7
Ajoranta (ja Kettukallio)	3	2	66,7	1	33,3	3	2	66,7	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	1	33,3
Alvettula	9	5	55,6	0	0	8	5	62,5	0	0	24	5	20,8	7	29,2	16	5	31,3	5	31,3
Apo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	100	0	0	0	0	0
Eteläinen	12	4	33,3	1	8,3	17	4	23,5	4	23,5	31	14	45,2	4	12,9	42	14	33,3	12	28,6
Hahkiala	13	7	53,8	0	0	13	7	53,8	1	7,7	16	4	25	2	12,5	11	4	36,4	2	18,2
Hakkiala	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	3	25	0	0	8	3	37,5	0	0
Hakkola (=Hakk(i)ala?)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	100
Hankala	2	1	50	0	0	1	1	100	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Heikkilä	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Heinäkangas (Nahkola)	3	3	100	0	0	2	2	100	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	1	100
Hovinkartano	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	5	83,3	0	0	13	5	38,5	4	30,8
Hyvikkälä	8	2	25	1	12,5	8	2	25	1	12,5	6	4	66,7	1	16,7	6	4	66,7	1	16,7
Hyömäki	41	26	63,4	1	2,4	37	26	70,3	1	2,7	61	38	62,3	4	6,6	69	38	55,1	13	18,8
Härkälä	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	100	0	0	4	1	25	1	25
Ilmoila	18	14	77,8	0	0	32	14	43,8	5	15,6	30	16	53,3	9	30	37	16	43,2	15	40,5
Jokioinen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	1	25	3	75	7	1	14,3	1	14,3
Juntula	3	2	66,7	0	0	5	2	40	1	20	12	4	33,3	1	8,3	12	4	33,3	2	16,7
Järventaka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kalaila	5	1	20	0	0	3	1	33,3	0	0	9	6	66,7	1	11,1	17	6	35,3	0	0
Kelkkainen	1	1	100	0	0	1	1	100	0	0	2	0	0	1	50	3	0	0	1	33,3
Keso	3	1	33,3	0	0	6	1	16,7	2	33,3	9	1	11,1	0	0	2	1	50	0	0
Kirkonkylä	19	13	68,4	1	5,3	23	13	56,5	0	0	26	8	30,8	4	15,4	26	8	30,8	7	26,9
Kivikko	5	3	60	1	20	7	3	42,9	1	14,3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Koivulahti	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kokkala	3	2	66,7	0	0	2	2	100	0	0	3	1	33,3	0	0	5	1	20	2	40
Kokkila	7	0	0	0	0	6	0	0	0	0	14	5	0	4	28,6	29	5	17,2	5	17,2
Koski (mös Vihavuosi)	3	0	0	1	33,3	3	0	0	0	0	1	0	0	1	100	6	0	0	5	83,3

	1692–1713					1792–1813														
Kukkola	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	5	2	40	1	20	4	2	50	0	0
(S)Kyttälä	20	4	20	1	5	9	4	44,4	0	0	15	6	40	3	20	17	6	35,3	2	11,8
Käykä	0	0	0	0	0	4	0	0	1	25	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lautsia	3	3	100	0	0	3	3	100	0	0	6	3	50	0	0	7	3	42,9	2	28,6
Lehdesmäki	4	0	0	0	0	2	0	0	0	0	14	3	21,4	2	14,3	11	3	27,3	2	18,2
Lehtelä	2	0	0	0	0	2	0	0	1	50	7	1	14,3	2	28,6	8	1	12,5	4	50
Leppäniemi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	5	83,3	0	0	7	5	71,4	0	0
Läpikäytävä	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
Matkantaka	9	2	22,2	1	11,1	6	2	33,3	0	0	5	0	0	2	40	13	0	0	3	23,1
Miehoila	10	7	70	0	0	17	7	41,2	6	35,3	28	11	39,3	5	17,9	23	11	47,8	5	21,7
Mustila	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	11	1	9,1	7	63,6	6	1	16,7	2	33,3
Nurmi	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Okerla	8	5	62,5	0	0	10	5	50	0	0	9	3	33,3	0	0	21	3	14,3	7	33,3
Pappila	5	4	80	0	0	11	4	36,4	0	0	5	4	80	0	0	8	4	50	0	0
Porsoo	3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	4	1	25	0	0	5	1	20	0	0
Porras	17	9	52,9	1	5,9	14	9	64,3	2	14,3	22	8	36,4	3	13,6	24	8	33,3	2	8,3
Puoliväli	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	100
Pätiälä	4	1	25	0	0	2	1	50	0	0	4	1	25	0	0	1	1	100	0	0
Rukkoila	11	4	36,4	0	0	6	4	66,7	0	0	16	9	56,3	0	0	28	9	32,1	4	14,3
Ruokoja	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	1	50	1	0	0	1	100
Saha	4	1	25	0	0	3	1	33,3	0	0	4	1	25	0	0	5	1	20	0	0
Sahantaka	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	100	0	0	3	2	66,7	0	0
Sappee	5	0	0	1	20	0	0	0	0	0	13	7	53,8	1	7,7	21	7	33,3	6	28,6
Sotjala	11	6	54,5	1	9,1	19	6	31,6	0	0	27	8	29,6	3	11,1	42	8	19	14	33,3
Torvoila	15	4	26,7	5	33,3	9	4	44,4	2	22,2	24	11	45,8	4	16,7	30	11	36,7	8	26,7
Tu(l)ittula	21	13	61,9	0	0	16	14	87,5	1	6,3	19	8	42,1	3	15,8	26	8	30,8	6	23,1
Uusikylä	0	0	0	0	0	3	0	0	1	33,3	3	0	0	0	0	3	0	0	0	0
Vihavuosi	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	100	0	0	5	2	40	2	40
Vitsiälä	17	7	41,2	1	5,9	18	7	38,9	1	5,6	31	17	54,8	8	25,8	46	17	37	11	23,9
Kylä tuntematon	21	4	19	4	19	34	4	11,8	1	2,9	128	0	0	23	18	62	0	0	13	21
Yhteensä	351	161	45,9	22	6,3	371	161	43,4	32	8,6	693	232	33,5	112	16,2	754	232	30,8	175	23,2

Taulukko 2. Endogaamiset hauholaiskylät vuosina 1692–1713. Lähteet: Hauhon seurakunnan kuulutettujen ja vihittyjen luettelot HisKi-tietokannassa. Tietoja on täydennetty HisKi-tietokannan sisältämien muiden seurakuntien kuulutettujen ja vihittyjen luetteloiden avulla ja tarkastettu Suomen Sukututkimusyhdistyksen skannaamista ja internetissä julkaisemista alkuperäisten luetteloiden mikrofilmikopioista.

Vähintään joka kolmas sulhanen avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan naisen kanssa	Vähintään joka toinen sulhanen avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan naisen kanssa	Vähintään kaksi kolmesta sulhasesta avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan naisen kanssa	Vähintään joka kolmas morsian avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan miehen kanssa	Vähintään joka toinen sulhanen avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan naisen kanssa	Vähintään kaksi kolmesta morsiamesta avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan miehen kanssa
Ajoranta	Ajoranta	Ajoranta	Ajoranta	Ajoranta	Ajoranta
Alvettula	Alvettula		Alvettula	Alvettula	
Eteläinen					
Hahkiala	Hahkiala		Hahkiala	Hahkiala	
Hankala	Hankala		Hankala	Hankala	Hankala
Heinäkangas	Heinäkangas	Heinäkangas	Heinäkangas	Heinäkangas	Heinäkangas
Hyömäki	Hyömäki		Hyömäki	Hyömäki	Hyömäki
Ilmoila	Ilmoila	Ilmoila	Ilmoila		
Juntula	Juntula	Juntula	Juntula		
Kelkkanen	Kelkkanen	Kelkkanen	Kelkkanen	Kelkkanen	Kelkkanen
Keso					
Kirkonkylä	Kirkonkylä	Kirkonkylä	Kirkonkylä	Kirkonkylä	
Kivikko	Kivikko		Kivikko		
Kokkala	Kokkala	Kokkala	Kokkala	Kokkala	Kokkala
			Kyttälä		
Lautsia	Lautsia	Lautsia	Lautsia	Lautsia	Lautsia
			Matkantaka		
Miehoila	Miehoila	Miehoila	Miehoila		
Okerla	Okerla		Okerla	Okerla	
Pappila	Pappila	Pappila	Pappila		
Porras	Porras		Porras	Porras	
			Pätiälä	Pätiälä	
Rukkoila			Rukkoila	Rukkoila	Rukkoila
			Saha		
Sotjala	Sotjala				
			Torvoila		
Tuittula	Tuittula		Tuittula	Tuittula	Tuittula
Vitsiälä			Vitsiälä		

Taulukko 3. Eksogaamiset hauholaiskylät vuosina 1692–1713.

Lähteet: Ks. Taulukko 1 ja 2. Koski sulautui myöhemmin Vihavuoden kylään.

Vähintään joka kolmas sulhanen avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa	Vähintään joka toinen sulhanen avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa	Vähintään kaksi kolmesta sulhasesta avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa	Vähintään joka kolmas morsian avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa	Vähintään joka toinen morsian avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa	Vähintään kaksi kolmesta morsiamesta avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa
Ajoranta					
			Keso		
Koski					
			Lehtelä	Lehtelä	
			Miehoila		
Torvoila					

Taulukko 4. Endogaamiset hauholaiskylät vuosina 1792–1813.

Lähteet: Ks. Taulukko 1 ja 2.

Vähintään joka kolmas sulhanen avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan naisen kanssa	Vähintään joka toinen sulhanen avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan naisen kanssa	Vähintään kaksi kolmesta sulhasesta avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan naisen kanssa	Vähintään joka kolmas morsian avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan miehen kanssa	Vähintään joka toinen morsian avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan miehen kanssa	Vähintään kaksi kolmesta morsiamesta avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan miehen kanssa
			Aikkola		
Eteläinen	Eteläinen		Eteläinen		
			Hahkiala		
			Hakkiala		
Hovinkartano	Hovinkartano	Hovinkartano	Hovinkartano		
Hyvikkälä	Hyvikkälä	Hyvikkälä	Hyvikkälä	Hyvikkälä	Hyvikkälä
Hyömäki	Hyömäki		Hyömäki	Hyömäki	
Härkälä	Härkälä	Härkälä			
Ilmoila	Ilmoila		Ilmoila		
Juntula	Juntula		Juntula		
Kalaila	Kalaila	Kalaila	Kalaila		
			Keso	Keso	
Kokkala					
Kukkola			Kukkola	Kukkola	
Kyttälä			Kyttälä		
Lautsia	Lautsia		Lautsia		
Leppäniemi	Leppäniemi	Leppäniemi	Leppäniemi	Leppäniemi	Leppäniemi
Miehoila			Miehoila		
Okerla					
Pappila	Pappila	Pappila	Pappila	Pappila	
Porras			Porras		
			Pätiälä	Pätiälä	Pätiälä
Rukkoila	Rukkoila				
Sahantaka	Sahantaka	Sahantaka	Sahantaka	Sahantaka	Sahantaka
Sappee	Sappee				
Torvoila			Torvoila		
Tuittula					
Vihavuosi	Vihavuosi	Vihavuosi	Vihavuosi		
Vitsiälä	Vitsiälä		Vitsiälä		

Taulukko 5: Eksogaamiset hauholaiskylät vuosina 1792–1813.
Lähteet: Ks. Taulukko 1 ja 2. Koski sulautui myöhemmin Vihavuoden kylään.

Vähintään joka kolmas sulhanen avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa	Vähintään joka toinen sulhanen avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa	Vähintään kaksi kolmesta sulhasesta avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa	Vähintään joka kolmas morsian avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa	Vähintään joka toinen morsian avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa	Vähintään kaksi kolmesta morsiamesta avioituu ulkopaikka-kuntalaisen kanssa
			Ajoranta		
Apoo	Apoo	Apoo			
			Heinä kangas	Heinä kangas	Heinä kangas
Ilmoila			Ilmoila		
Kelkkanen	Kelkkanen		Kelkkanen		
Jokioinen	Jokioinen	Jokioinen			
			Kokkala		
Koski	Koski	Koski	Koski	Koski	Koski
			Lehtelä	Lehtelä	
Matkantaka					
Miehoila					
Mustila	Mustila		Mustila		
			Okerla		
			Puoliväli	Puoliväli	Puoliväli
Ruoko-oja	Ruoko-oja		Ruoko-oja	Ruoko-oja	Ruoko-oja
			Sotjala		
			Vihavuosi		

Paikallismaantieteen merkitys vuoro-vaikutukselle

Endogamia ja suppeat avioliittokentät olisi luontevaa yhdistää syrjäiseen sijaintiin ja vaivalloisiin kulkuyhteyksiin, ja kieltämättä eräät korostetun endogaamisista hauholaisista yhteisöistä sijaitisivat kaukana ainakin Kirkonkylästä (Kartat 4 ja 5). Miehoilan ja Mustilan etäinen sijainti Kirkonkylästä ja helppokulkuisten kulkureittien varsilta selittänee paikallisia leikkilisiä tarinoita ja kaskuja, joiden mukaan molemmat olivat ”höhhöin kylä” ja joissa asui yksinkertaista väkeä. Kerrottiin esimerkiksi, että kun muuan Miehoilan eukon virsikirsi putosi järveen kirkkoveneestä, eukon väitettiin kaiver-taneen puukolla merkin veneen laitaan, jotta tietäisi paluumatkalla paikalla, josta virsikirjan voisi poimia ylös.²¹⁷ Hauholla asuminen voitiin muutenkin yhdistää ”Hauhon hassuihin”, ja myös pitäjän sisällä ilmeisesti ”tiedettiin”, missä niitä hassuja ja hölmöläisiä asui. Pitäjässä ja kauempanakin liikkui kertomuksia ja kaskuja, joiden mukaan piti kiistää, ettei oltu kotoisin mainituista kylistä:

217 Kansanrunousarkisto, Helsinki: Paikkakuntahuumori-kortisto: Hauho. Taru Kivi KRK 6: 345. – Kyösti Kivi, 54 v. Tarvasjoki.

”Ja hauholaisilla itseänsä esitellessänsä olikin tapana sanoa: ’Hauholta ollaan, muttei Mustilasta eikä Mieholasta.’” (Hauho, Taru Kivi KRK 6:340. – Kyösti Kivi, 54 v., Tarvasjoki)

”Hauholta ollaan, vaan ei Mustilasta eikä Mieholasta.” (Hauho. E. Keskitalo. KT 48: 58 (Mp. 1914)

”Kun kysytään, mistä ollaan? niin sanotaan, jotta: ei olla Mustilasta eikä Miehoilasta eikä matkan takoo.” (Hauho, Kaarle Krohn 9493, 1885. – Heikki Räsänen, 34 v.)

Viime mainittu esimerkki osoittaa, että myös kirkolta katsottaessa kauempana sijaitseva Matkantaka saattoi rinnastua hölmöläiskyliin. Kyse oli yleismaailmallisesta perinteestä, jossa kerrotaan enemmän tai vähemmän tosissaan hupaisia ja joskus pilkkaaviakin tarinoita toisten yhteisöjen jäsenistä. Suomessa tätä eri paikkakuntien välistä köllittelyperinnettä on taltioidu paljon Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistoon.²¹⁸ On kuitenkin tulkinnanvaraista, miten tosissaan köllitarinoita sepittäneet ja levittäneet ja heidän kuulijansa uskoivat tarinoiden antamaan stereotyyppiseen kuvaan. Lisäksi köllittely edellyttää jonkinlaista vuorovaikutusta – ei olisi yhtä suurta iloa levittää tarinoita ihmisistä, joita kukaan ei tunne.

Periaatteessa kaukainen tai eristynyt sijainti muusta pitäjästä saattoi myös lisätä yhteydenpitoa naapuripitäjän puolelle ja ruokkia sitä kautta eksogamiaa. Kirkolta tarkasteltuna syrjäisinä kylinä voidaan pitää jo Porrasta ja Sotjalaa sekä Sotjalasta erilliseksi kasvanutta Hovinkartanoa, jotka sijaitsivat tosin lähempänä Kirkonkylää kuin esimerkiksi Heinäkangas tai Eteläinen mutta silti vähäisemmän tien varrella, kirkolta katsoen metsäisten mäkien takana Hauhon Pyhäjärven rantamaisemissa. Portaasta ja Sotjalassa eksogamia lisääntyi 1700-luvulla, mutta Portaassa edelleen joka kolmas avioliitto solmittiin oman kylän väen kesken ja endogaamiset rakenteet säilyivät myös Sotjalassa, vaikkakaan eivät yhtä selkeinä, koska väki oli alkanut solmia aikaisempaa enemmän avioliittoja ulkopaikkakuntalaisten kanssa – etenkin naiset, joiden avioliitoista joka kolmas solmittiin Tuuloksessa tai muissa Hauhon itäisissä naapuripitäjissä asuvien miesten kanssa. Sotjalasta omaksi kokonaisuudekseen erkaantunut Hovinkartano oli puolestaan 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa varsinkin hauholaisulhasten avioliittojen suhteen yksi pitäjän endogaamisimmista yhteisöistä.

Kirkonkylästä katsoen Hauholla sijaitsi paljon vieläkin kaukaisempia kyliä kuin Porrasta, Sotjala ja Hovinkartano. Esimerkiksi Ilmoila sijaitsi kaukana Hyömäen takana, Miehoila, Mustila, Rukkoila, Sappee ja Torvoila, sijaitsivat Ison-Roineen ja Hauhon Pyhäjärven takana ja Porsoo ja Saha olivat pieniä

218 Taltioiduista tarinoista on julkaistu paljon teoksessa Mäkinen 2007 (Hauhoa koskevia sivuilla 172–173).

kyliä metsien ja Haarajoen takana ja varressa (Kartat 4 ja 5). Useita näiden kylien asukkaiden solmimia avioliittoja luonnehtivatkin endogaamiset rakenteet, varsinkin varhaisemmalla tarkasteluajanjaksolla, joka kuvastanee myös aiemmin vallinneita olosuhteita. Tämä pätee etenkin isompiin kyliin kuten Ilmoilaan, Miehoilaan, Rukkoilaan ja Torvoilaan. Kansan suusta 1900-luvun alkupuolella tallennettu perinne kantaa heijastumia varhaismodernin ajan hauholaisten kyläyhteisöllisyydestä. Erään sanonnan mukaan ”Ilmoila iso kylä: itte piikans pitää, itte nai tyttärensä.”²¹⁹ Vaikka sanonta ei ainakaan tässä yhteydessä tarkasteluilla ajanjaksoilla pitänyt aivan täysin paikkaansa, heijastaa se epäilemättä kirkonkirjoista todettuja rakenteita, jotka ehkä jo aikalaiset panivat merkille.

Silti tässäkin ”sisäsiittoisten” kylien kategoriassa esiintyi paljon vaihtelua, sillä Miehoilan ja Torvoilan avioliittokentät olivat jossain määrin laajemmat ja avioliittoja solmittiin suhteellisen usein myös ulkopaikkakuntalaisten, etenkin naapuripitäjässä Pälkäneellä asuvien tai sieltä kotoisin olleiden kanssa. On luonnollista, että kauempana kirkolta sijainneissa kylissä jouduttiin pitäjän keskiosien asukkaita useammin tekemisiin naapuripitäjien asukkaiden kanssa. Mustila oli näistä kaukaista kylistä poikkeuksellisen eksogaaminen, sillä sen sulhasista melkein kaksi kolmasosaa ja naisistakin keskimäärin joka kolmas avioitui ulkopaikkakuntalaisen kanssa. Eksogaamisuutta lisäsi se, että vain osa näistä Mustilan väen avioliittokumppaneista oli kotoisin lähimmästä naapuripitäjästä Tuuloksesta – joukossa oli sulhasia ja morsiamia myös Pälkäneeltä, Luopioisista, Lammilta ja Vanajasta.

219 Hauho. E. Keskitalo KT 48:56. 1936.

Kartat 4 ja 5: Karttaselitykset Hauhon kylien asukkaiden avioliittojen endogaamisuuksista kuvaaviin karttoihin

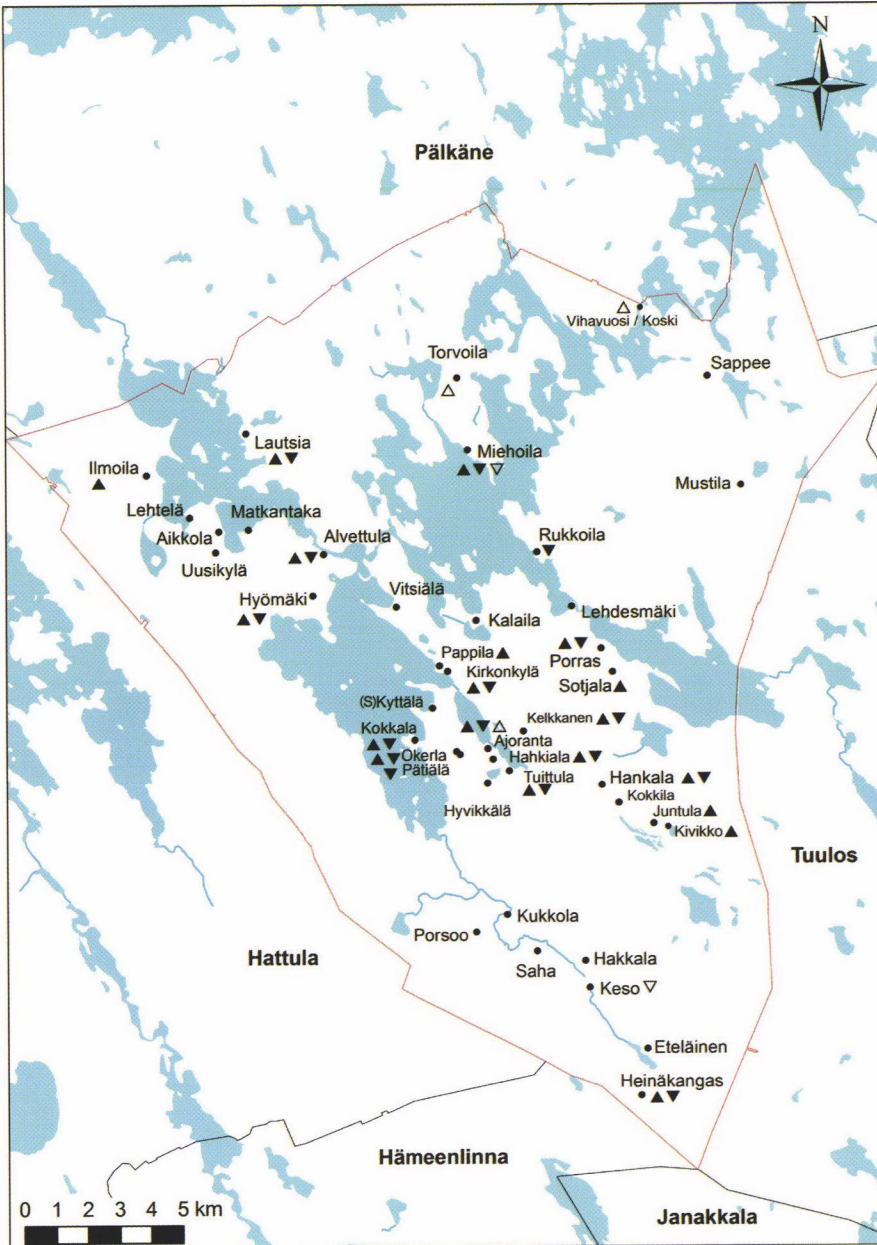
Karttoihin on merkitty symboleilla ne kylät, joissa kylän (tai suuren tilayksikön) sisä- tai ulkopuolelle suuntautuneiden avioliittojen määrää voidaan pitää suurena. Kartat pohjaavat Taulukoihin 1–5.

p = Vähintään joka toinen sulhanen – joissain tapauksissa jopa kaksi kolmesta sulhasesta – avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan naisen kanssa.

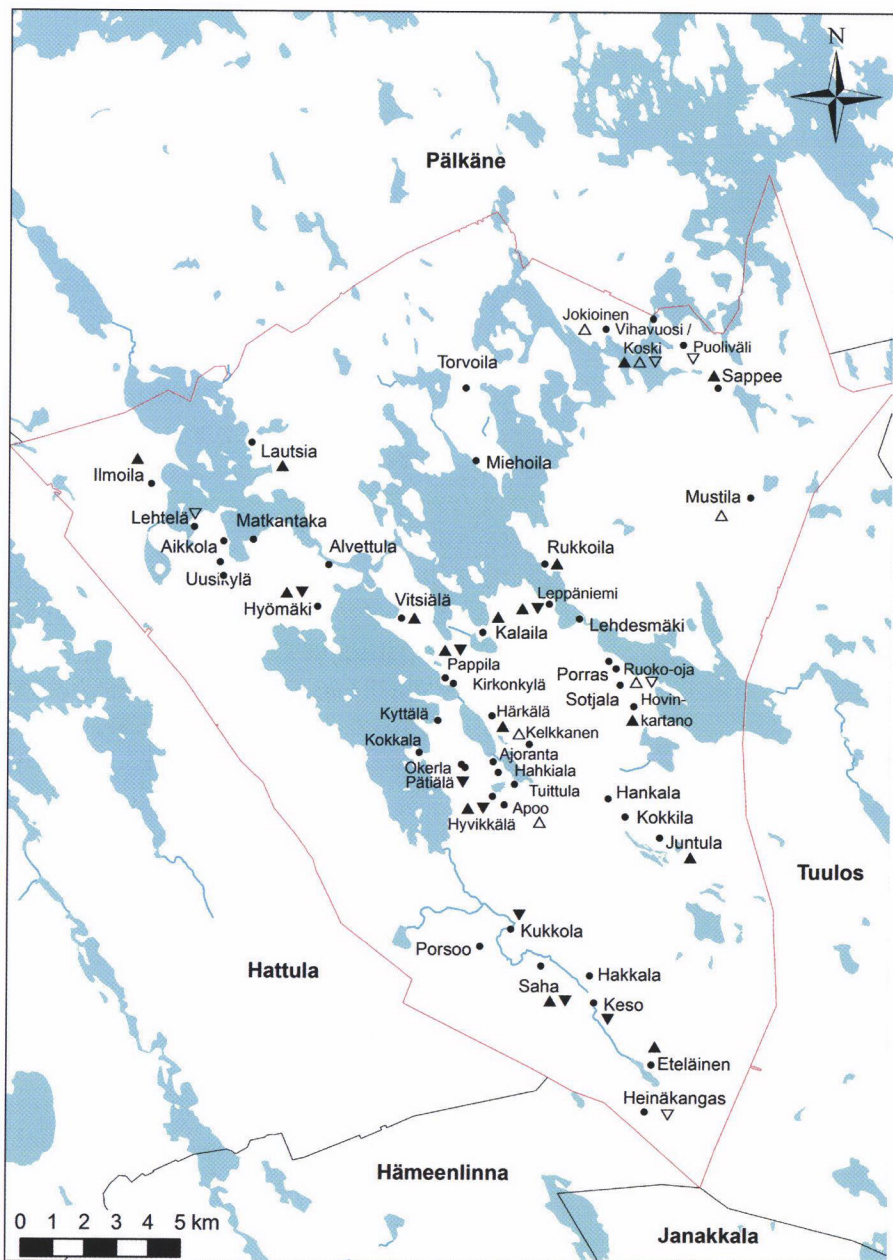
q = Vähintään joka toinen morsian – joissain tapauksissa jopa kaksi kolmesta morsiamesta – avioituu samassa kylässä tai samalla tilalla asuvan miehen kanssa.

r = Vähintään joka kolmas sulhanen avioituu ulkopaikkakuntalaisen kanssa.

s = Vähintään joka kolmas morsian avioituu ulkopaikkakuntalaisen kanssa.

Kartta 4. Endogaamiset ja eksogaamiset hauholaiskylät vuosina 1692–1713.

Kartta 5. Endogaamiset ja eksogaamiset hauholaiskylät vuosina 1792–1813.

Kirkolta katsottuna Mustilan takana sijainnut Sappeen kylä kuului niin kutsuttuun Vesikansaan eli Luopioisten kappeliseurakuntaan.²²⁰ Vesikansaan kuuluminen ei kuitenkaan mainittavasti ohjaillut Sappeen asukkaiden avioitumista, vaan kaukaisen kylän asukkaat avioituivat enimmäkseen oman pitäjän väen kanssa. Vuosien 1792–1813 osalta on tosin havaittavissa sappeelaismorsiamien aikaisempaa suurempaa avioitumista nimenomaan Luopioisten suuntaan. Mutta silloinkin Luopioisten asukkaiden kanssa solmitut liitot vastasivat vain vajaata viidesosaa kaikista sappeelaismorsiamien solmimista liitoista.

Pitäjän sisäosissa sijainnut Porsoon kylä sijaitsi etäällä niin Kirkonkylästä kuin maanteistä ja naapuripitäjistä. Yhteisö ei silti ollut kylätasolla koroitetun endogaaminen, vaan sen väki avioitui useimmiten toisessa kylässä asuvan tai sieltä tulleen kanssa – miehet naisia laajemmalle alueelle, sillä heidän avioliittokenttänsä ulottuivat Lehdesmäelle saakka, kun taas naisten aviokumppanit tulivat Sahalta ja muista Haarajoen tienoon tai kirkolle johtavan tien varrella sijainneista melko lähellä sijainneista kylistä.

Hauhon pitäjän väestön solmimissa avioliitoissa esiintyi puolestaan silmiinpistävä useimmiten endogamiaa pitäjän ydinalueilla ja kohtauspisteessä eli Kirkonkylässä samoin kuin kylissä, jotka sijaitsivat niin Kirkonkylään ja sieltä pois johtavan tien varrella kuin esimerkiksi Hämeenlinnaan johtavan tien varrella (Kartat 4 ja 5). Tällainen kylä oli varhaisemmalla tarkasteluajanjaksolla esimerkiksi pitäjän eteläreunoilla sijaitseva Heinäkangas eli Nahkola, joka sijaitsi kaukana Kirkonkylästä mutta silti Hämeenlinnaan johtavan tien varrella ja josta myös oli lyhyempi matka Hämeenlinnaan kuin Kirkonkylään. Varhaisemmalla tarkasteluajanjaksolla tässä pienessä kylässä avioliitot solmittiin enimmäkseen kylän oman väen kesken eivätkä asukkaiden avioliittokentät kaiken kaikkiaan ylittäneet pohjoista naapurikylää Eteläistä kauemmaksi. Sata vuotta myöhemmin Heinäkangas ei enää ollut yhtä endogaaminen, vaan kaikki avioliitot – joita tosin oli tarkasteluajanjaksolla vain kolme – solmittiin muiden kuin omassa kylässä syntyneiden kanssa: kahdesta sulhasesta toinen sai morsiamen Eteläisestä ja morsian Vanajan pitäjän puolelta Kankaalta eli naapurikylästä tässäkin tapauksessa, mutta toinen sulhanen avioitui Portaasta kotoisin olevan naisen kanssa. Porras sijaitsi Heinäkankaalta katsoen kaukana, usean kylän ja ”mutkan takana”. On mahdollista, että tämä avioliitto oli esimerkki yhteyksistä ja kanssakäymisestä, joita kirkossakäynti tai kotikylän ulkopuolelle piiiaksi tai rengiksi pestautuminen tuotti, vaikka yksittäisten pariskuntien muotoutumisprosesseissa on todennäköisesti vaikuttanut suuri joukko kirjavia taustatekijöitä.

Isojaon merkitys ryhmäkylien pirstojana ja mahdollisena eksogamian lisääjänä jää Hauholla epäselväksi. Isojako alkoi eräissä Hauhon kylissä

220 Suvanto 1985, 824; Miettinen 2012, 148.

1760-luvulla, mutta kuten aiemmissa luvuissa on ilmennyt, yksittäisiä tilayksiköitä syntyi jo sitä ennen ja siitä riippumatta olemassa olevien kylien ulkopuolelle eikä isojako muuttanut kylämaisemaa kaikkialla yhtä paljon eikä varsinkaan samanaikaisesti, vaan koko prosessiin meni useita vuosikymmeniä. Ottaen huomioon, että 1700-luvun puolivälin jälkeen isojako oli käynnissä Kokkalassa, Kokkilassa, Ilmoilassa, Juntulassa, Hyömäellä, Kirkonkylässä, Lehdesmäellä, Nurmessa, Portaassa, Rukkoilassa, Skyttälässä, Sotjalassa ja Tuittulassa,²²¹ isojaolla ei näytä olleen mainittavaa vaikutusta siihen, mitkä kylät olivat eksogaamisia 1700- ja 1800-luvun taitteessa, kuten vertailu Taulukkoon 5 osoittaa. Saman kylän asukkaat asuivat useimmiten yhä lähinnä toisiaan silloinkin, kun taloja siirrettiin ja ryhmäkylä hajosi tai väljeni.

Koska avioliittojen määrä jäi vähäiseksi Heinäkankaan kaltaisissa pienissä yhteisöissä, yksikin kylän sisäinen tai pitäjän rajojen ulkopuolelle ulottunut avioliitto saa suuren tilastollisen merkityksen Vuosina 1692–1792 Hauholla oli 15 kylää, joissa kussakin avioitui vähintään 10 pariskuntaa; vuosina 1792–1813 tällaisten kylien määrä oli väestönkasvun vuoksi jo 25. Avioliittojen määrien osalta suurin kylä oli Hyömäki, joka sijaitsi Kirkonkylästä katsottuna Hauhonselän takana. Maantietä kirkolle kuljettaessa piti kulkea kahden kylän lävitse, ja reitille tuli pituutta, koska tie joutui kiertämään lahdenpoukaman. Järvi oli kuitenkin mahdollista ylittää kesällä veneellä ja talvella ainakin joidenkin kuukausien aikana jalan, hiihtäen tai reelläkin. Hyömäki ei siis kuulunut Hauhon syrjäisimpiin kyliin. Vaikka kylän eksogamia näyttää lisääntyneen 1700-luvun kuluessa, Hyömäen asukkaat löysivät tai saivat useimmiten puolisonsa omasta kylästä. Sama koski mm. Pappilaa, jossa endogamia päinvastoin kasvoi hivenen, kun aikaisempaa useampi nainen avioitui Pappilassa kirjoilla olevan miehen kanssa. Kirkonkylän asukkaiden kohdalla avioliittokentät sitä vastoin laajenivat: kun 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa useampi kuin joka toinen Kirkonkylän mies- tai naispuolinen asukas avioitui toisen Kirkonkylän asukkaan kanssa, sata vuotta myöhemmin heidän osuutensa vastasi enää vajaata kolmasosaa.

Kirkonkylän ja Pappilan asukkaiden avioliittokentissä voidaan erottaa oman tila- ja kyläyhteisön ohella lähialue, joka ulottui pohjoisessa Hyömäelle, idässä Sotjalaan ja etelässä ja lännessä Hahkialaan, Okerlaan ja Kytälään. Kuitenkin Kirkonkylän avioliittokentät laajetessaan ulottuivat paitsi pitäjän laitakyliin myös useaan eri hämäläispitäjään ja Hämeenlinnaan, mitä selittää ainakin osaksi Kirkonkylän asema keskuskylänä. Kirkonmenoihin saapuvat kohtasivat myös toisiaan ja Pappilaan saapui monenlaista väkeä vieraiksi ja työvoimaksi, niin säätyläisiä kuin rahvasta, mikä edesauttoi kanssakäymistä ulkomaailman kanssa ja piti sen säännöllisenä. Silti Pappilaan ja Kirkonkylään pätee se, mikä muihinkin hauholaisyhteisöihin:

221 Miettinen ja Alitalo-Mäkelä 2009, 489–515.

ulkomaailmaan suuntautuneet yhteydet näyttävät olleen pitkälti yksilö- tai ehkä pikemminkin perhe- ja tilakeskeisiä ja siis aina tarveharkintaisia eikä yhdessäkään hauholaisyhteisössä näy syntyneen kollektiivista perinnettä, että puoliso oli haettu jostain tietystä yhteisöstä tai puolisosiksi olisi men-ty ensi sijassa johonkin tiettyyn yhteisöön. Kirkonkylän ja Pappilan ohel-la muidenkin hauholaisyhteisöjen niin kyläraajat kuin pitäjän rajat ylittävät avioliittokentät suuntautuivat useaan eri yhteisöön, joista naapurikylät saat-toivat olla ymmärrettävistä syistä useimmin edustettuja, kuten Heinäkan-kaan edellä mainittu esimerkki osoittaa.

Endogaamisten ja eksogaamisten rakenteiden esiintymistä ei siis ole mahdollista selittää yksinomaan etäisyydellä tai läheisyydellä toisiin yhtei-söihin tai kulkureitteihin. Suppeita avioliittokenttiä esiintyi niin keskeisillä paikoilla sijainneissa yhteisöissä kuin syrjäisemmissäkin kylissä. Hyvätkään kulkuyhteydet eivät taanneet yhteisön avautumista, kun kyse oli aviopuoli-soiden valitsemisesta. On todennäköistä, että endogaamisten rakenteiden säilyminen voimakkaina useissa kylissä kertoo hitaasta irrottautumisesta perinteistä ja ulkopuolelta tulleiden vierastamisesta, mikä piirre liite-tään usein varhaismoderneihin yhteisöihin.²²² Varsinkin maata omistavis-sa perheissä oli tärkeää olla perillä siitä, millainen puoliso ja suvunjatka ja perheeseen oltiin hankkimassa. Pitäjän rajat ylittävästä eksogamiasta pu-huminen ei saa hämärtää sitä tosiasiaa, että avioituessaan ulkopaikkakunta-laisen kanssa suurin osa hauholaisista avioitui itse asiassa naapuripitäjiensä – etenkin Luopioisten, Tuuloksen ja Pälkäneen – asukkaiden kanssa. Yk-sittäisiä avioliittoja solmittiin toki myös kauempana Hämeessä tai Pirkan-maalla asuvien tai sieltä muuttaneiden kanssa. Vuosina 1792–1813 nämä yhteydet muualle Hämeeseen sekä Pirkanmaalle kasvoivat jonkin verran, ja pitäjäläisten kollektiivinen avioliittokenttä ulottui Savoinkin. Silti hau-holaisten häiden maantiede rajoittui verrattain suppealle alueelle. Vaikka Ylinen Viipurintie kulki pitäjän kautta, varhaisemmalla tarkastelujaksolla sillä ei näy olleen mainittavaa merkitystä niille siteille ja prosesseille, jotka johtivat avioliittojen solmimiseen. Kaupunkioikeudet vuonna 1639 saaneel-la Hämeenlinnalla ei näy olleen tässä suhteessa ensi alkuun minkäänlaista roolia, mutta jälkimmäisellä tarkastelujaksolla sentään kaksi hauholaista miestä ja kahdeksan hauholaista naista avioitui hämeenlinnalaisen kans-sa. Asikkalan pitäjän vetovoima pysyi tätäkin vähäisempänä, vaikka siellä pidetyille syysmarkkinoille isosta vihasta toipuvat hauholaisetkin ottivat osaa.²²³ Kauppamatkat ja niiden myötä syntyneet liikesuhteet eivät siis näy merkittävästi ruokkineen tarvetta ja halua pitäjän rajat ylittävien avioliitto-ten solmimiseen. Avioliiton taloudelliset ulottuvuudet ja motiivit pysyivät todennäköisesti tärkeinä Hauhollakin, mutta ne liittyivät enemmän maan

222 Tak 1990; Snell 2003.

223 Miettinen ja Alitalo-Mäkelä 2009, 573.

omistamiseen ja ruumiilliseen työvoimaan kuin alueiden väliseen tavaravaihdantaan.

Vieläkin kauempana sijainneet taloudelliset ja hallinnolliset keskuksot Turku ja Tukholma eivät näy hauholaisten avioliittokentissä kummallakaan tarkasteluajanjaksolla millään tavalla. Oletettavasti yksittäisiä miehiä ja naisia lähti Tukholmaan tai kauemmaksiin Ruotsiin työnhakuun, mutta heitä ja heidän avioitumistaan koskevia tietoja ei ole etsitty tätä tarkastelua varten. Yksittäisiä yhteyksiä ainakin Tukholmaan asti, kuten Tiina Miittisen kirjoittamasta osuudesta on ilmennyt. Tukholmalaisia ei joka tapauksessa esiinny lainkaan Hauhon vihittyjen luetteloissa kummallakaan tarkasteluajanjaksolla, joskin osa sotilasväestöstä oli peräisin Ruotsista. Helsingin ja Porvoon yksittäiset esiintymiset kertovat enimmäkseen Hauhon säätyläisten tai virkamiesten avioliitoista.

Hauhon kirkossa vihittiin aika ajoin myös pariskuntia, joiden kotipaikat kirjausten mukaan sijaitsivat Hauhon kirkkopitäjän ulkopuolella. Tosin useimmiten kyse oli hallintopitäjään kuuluvan Luopioisten seurakunnan jäsenistä. Esimerkiksi Yrjänä Yrjänänpoika Luopioisten Karvialasta ja Sofia Martintytär Luopioisten Kaukkalasta saivat toisena Hauhon kirkossa 16. tammikuuta 1700, ja kaksi päivää myöhemmin Hauhon kirkossa avioon astuva pariskunta oli kaukkalalaisia. Myös tällaiset liitot kertovat Hauhon kylien väen vuorovaikutuksesta oman lähiyhteisön ulkopuolisen maailman kanssa. Koska pariskunta vihittiin yleensä morsiamen kotiseurakunnan kirkossa, tällaisissa tapauksissa saattoi olla kyse Hauholle piikomaan muuttaneesta naisesta. Ulkopaikkakuntalaisiksi luokiteltavien pariskuntien joukossa oli myös sellaisia, joissa sulhanen oli Hauholle komennettu sotilas tai upseeri. Vuosina 1692–1713 muihin seuratiin jäseniksi kirjattuja pariskuntia oli yhteensä 22 eli Hauhon kirkossa tapahtui keskimäärin yksi virallisesti ulkoseurakuntalaisten kesken solmittu vihkiminen kerran vuodessa. Sata vuotta myöhemmin määrä oli pudonnut viiteen, joskin se saattoi olla todellisuudessa suurempikin, koska kaikkien vihkiparien kohdalle ei ole merkitty toisen eikä aina kummankaan osapuolen kotipaikkakuntaa (vrt. Taulukko 1).